

СУДОВИЙ ПРОЦЕС НАД ЙОЗЕФОМ ТІСО ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 1946 – 1947 рр.

Шніцер Ігор Омелянович

кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри модерної історії України та зарубіжних країн,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
E-mail: ihor.shnitser@uzhnu.edu.ua
Scopus Author ID: 57208490333
Researcher ID: T-7796-2019
<http://orcid.org/0000-0003-4681-0263>

Мета статті – дослідити перебіг судового процесу над Йозефом Тісо та розкрити його вплив на суспільно-політичне життя в Чехословаччині 1946 – 1947 рр. Методологія дослідження спирається на загальнонаукові принципи історизму, об'єктивності, системного підходу, дослідження подій, зокрема їх виникнення та розвитку, взаємозв'язку, взаємозалежності та комплексності. Реалізація цих принципів дозволила уникнути у роботі непослідовності, неконкретності, відірваності від об'єктивного історичного процесу під час дослідження. Наукова новизна полягає у тому, що автор висвітлює вплив судового процесу над колишнім президентом Словацької держави Й. Тісо на загострення політичної боротьби в державі, ставлення громадськості та католицької церкви до цих подій. Судовий процес над Й. Тісо в грудні 1946 р. – квітні 1947 р. став важливою подією в житті словацького суспільства. Він викрив комплекс існуючих у чесько-словацьких відносинах проблем та протиріч, а також загострив політичну боротьбу в Словаччині, передусім між Комуністичною та Демократичною партіями. Суд над Й. Тісо став лакмусовим папірцем, що розділив словацьке суспільство на два табори: для одних він був зрадником та військовим злочинцем, а для інших, переважно католиків за віросповіданням, залишався національним героєм. Смертний вирок Й. Тісо відповідав інтересам чехословацької влади, оскільки в його особі засуджувався не лише президент самопроголошеної Словацької держави, але й людацтво з його ідеями незалежності Словаччини в цілому. Судовий процес над Й. Тісо вплинув на послаблення позицій Демократичної партії в державі, чим досить вдало скористалися комуністи на шляху до монополії влади в Чехословаччині.

Ключові слова: Чехословаччина, словацьке суспільство, Йозеф Тісо, судовий процес, Демократична партія, Комуністична партія.

Постановка проблеми. Йозеф Тісо (13.10.1887 – 18.04.1947) належить до когорти найбільш суперечливих політичних діячів Центральної Європи першої половини ХХ століття. Свою політичну кар'єру він розпочав у лавах людової партії, яка у міжвоєнний період виступала за надання Словаччині автономії у складі першої Чехословацької республіки. У березні 1939 р. Й. Тісо став президентом самопроголошеної Словацької держави. З перших днів свого існування вона потрапила у залежність від нацистської Німеччини та згодом вступила у Другу світову війну на боці країн гітлерівської коаліції. Це привело до того, що Й. Тісо стали сприймати в Європі як головного провідника нацизму на словацьких землях, лідера словацьких колаборантів, що несе особисту відповідальність за усі злочини авторитарного режиму 1939 – 1945 рр.

Критична оцінка діяльності Й. Тісо у роки Другої світової війни домінує у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Однак, є історики та публіцисти, які вказують на пом'якшувальні обставини у діяльності президента Словацької держави. Насамперед вони відзначають той факт, що Й. Тісо знаходився під сильним тиском нацистської Німеччини та у безвихідній ситуації в березні 1939 р. зробив вибір на користь «меншого зла». Й. Тісо виходив з того, що протекторат Німеччини буде для словаків кращим,

ніж можлива угорська окупація краю. Вважав, що проголошення незалежності посприє збереженню національної та територіальної цілісності Словаччини, врятує багато життів, позитивно вплине на розвиток духовних та матеріальних цінностей словацької нації [Tiso, 1994, s. 74–76]. Однак подальший хід подій засвідчив хибність його політики. Одним із наслідків занепаду Словацької держави в 1945 р. став гучний судовий процес над Й. Тісо, який відкрито засудив людацтво та привів до загострення політичної боротьби в Чехословаччині в 1946 – 1947 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Судовий процес над Й. Тісо та його вплив на суспільно-політичне життя в Чехословаччині ще не були предметом спеціальних наукових досліджень в українській історіографії. Окремі аспекти цієї проблематики вивчали І. Вовканич [Вовканич, 2000], І. Боровець [Боровець, 2012; 2011] та М. Кріль [Кріль, 2007].

У словацькій історіографії постать Й. Тісо вчені тривалий час досліджували через призму «клеро-фашистської» Словацької держави 1939 – 1945 рр. Як наслідок, у працях словацьких істориків 1950 – 1980-х років домінували виключно негативні оцінки діяльності Й. Тісо на посаді президента. Одним з перших, хто спробував об'єктивно підійти до

вивчення постаті Й. Тісо був історик І. Каменец. У його праці «Трагедія політика, священника та людини 1887 – 1947» [Kamenec, 1998] детально висвітлено життя та діяльність Й. Тісо. Окремі аспекти досліджуваної теми в Словаччині та Чехії вивчали М. Сирний [Syrný, 2010], Я. Рихлік [Rychlik, 1992], І. Барновський [Barnovsky, 1992], Й. Корчек [Kogček, 1994] та ін. Реабілітувати постать президента Словацької держави 1939 – 1945 рр. у своїх працях намагається історик М. Лацко [Lacko, 2019].

Завданням статті є дослідити перебіг судового процесу над Й. Тісо та його вплив на суспільно-політичне життя в Чехословаччині 1946 – 1947 рр. Окрему увагу автор у статті звертає на ставлення словацького суспільства, партій та католицької церкви до арешту, суду та страти Й. Тісо.

Виклад основного матеріалу. Безперспективність міжнародного становища Словацької держави на фоні корінного перелому в ході Другої світової війни на користь антигітлерівської коаліції стала причиною гострої суспільно-політичної кризи авторитарного режиму Й. Тісо у другій половині 1943 – середині 1944 рр. [Боровець, 2011, с. 150–151]. Окупація Словаччини німецькими військами, Словацьке національне повстання 1944 р. та наступ Червоної Армії привели на початку 1945 р. до занепаду Словацької держави та відновлення на її теренах чехословацької влади. За таких обставин президент Й. Тісо зі своїм найближчим оточенням був змушений податися в еміграцію.

1 квітня 1945 р. урядова колона на чолі з Й. Тісо виїхала з Братислави до словацького міста Скалице, а звідти до австрійського Кремс-мюнстера [Боровець, 2012, с. 264]. Саме тут знаходився бенедиктинський монастир, тимчасовий притулок в якому знайшло 220 осіб. Це були члени уряду зі своїми родинами, що залишилися вірними президенту. Перебуваючи в еміграції Й. Тісо не поспішав зрікатися влади. 27 квітня 1945 р. під час свого радіовиступу він заявив, що «Словацька держава продовжує існувати, оскільки живе та діє її президент, уряд та інші органи, маючи в руках закони Словацької республіки» [Kogček, 1994, s. 28]. Своїх опонентів політик назвав узурпаторами влади, що діють під прикриттям більшовицької армії.

У Австрії Й. Тісо розраховував налагодити співпрацю з американською військовою адміністрацією. Зрозумівши марність цих сподівань, він звернувся по допомогу до архієпископа Мюнхенського кардинала Міхаеля фон Фаульхабера, який у цей час був посередником між представниками союзних армій і баварським урядом у розв'язанні багатьох питань, у тому числі й політичних. 8 квітня 1945 р. кардинал прийняв довірених осіб президента втікача – К. Муріна та священника І. Муріна. Під час зустрічі сторони дійшли згоди про тимчасовий прихисток Й. Тісо в одному із баварських монастирів біля Мюнхена. 27 квітня 1945 р. президент виїхав з Кремс-мюнстера та 1 травня прибув до монастиря капуцинів у містечку Альтеттінг.

8 травня 1945 р. представники словацького уряду на чолі зі Штефаном Тісою підписали в Австрії з командуванням XX корпусу III армії США договір про капітуляцію [Archív UPN, f. A. II, 1 ič 13]. На початку червня 1945 р. К. Мурін повідомив американським військовим місце перебування Й. Тісо. 6 червня 1945 р. політик-утікач був заарештований та доправлений до табору в Фрайзінгу. Тут він пробув понад місяць, після чого його перевели до табору Граміш-Партенкірхен. Згідно з міжсоюзницькою угодою наприкінці жовтня 1945 р. Й. Тісо було репатрійовано та передано до рук чехословацької влади. Вже 29 жовтня 1945 р. він опинився у в'язниці в Братиславі [Barnovský, 1993, s. 122]. Відтоді розпочався тиск прибічників Й. Тісо на чехословацьку владу з метою не допустити судового процесу над колишнім президентом Словацької держави. Зокрема радіостанція «Голос Словацької республіки» закликала словаків організувати акції на його захист [Кріль, 2007, с. 113].

15 травня 1945 р. пленум Словацької народної ради (далі – СНР) схвалив постанову №33 «про покарання фашистських злочинців, окупантів, зрадників та колаборантів» [Nariadenie Slovenskej národnej rady, s. 81–94]. Вона передбачала створення Народного суду в Братиславі, який мав розглянути справи осіб, звинувачених у державній зраді. Постанова №33 ініціювала перші повоєнні політичні процеси в Чехословаччині. Однак на думку словацького історика М. Сирного, їх не варто порівнювати з комуністичними політичними процесами після 1948 р., оскільки вони мали відмінні політико-правові механізми, не говорячи вже про перебіг слідства та методи дізнання [Syrný, 2010, s. 277].

2 грудня 1946 р. Народний суд на чолі з І. Дакснером розпочав судовий процес над колишнім президентом Словацької держави Й. Тісо, ексміністром внутрішніх справ О. Махом та міністром Ф. Дурчанським. Процес проходив у братиславському палаці правосуддя та тривав 71 день. Участь у судовому процесі над високопосадовцями Словацької держави взяло 3 750 осіб. Сторону обвинувачення представляли Л. Ріган, Ю. Шуян та військовий прокурор А. Рашла. Л. Ріган відповідав за обвинувачення Й. Тісо у злочинах проти людяності, а А. Рашла – у військовій співпраці з гітлерівською Німеччиною та участю підсудного в придушенні Словацького національного повстання. Ю. Шуян вів справу про сепаратистську діяльність Й. Тісо в 1930-х рр., яка привела до занепаду Чехословацької республіки. Адвокатами Й. Тісо стали Е. Жабкай та М. Гречо. Е. Жабкай відповідав за юридичні аспекти обвинувального акту, а М. Гречо вибудовував захист щодо політичної частини обвинувачень.

Відзначимо, що за перебігом судового процесу над Й. Тісо пильно стежила громадськість як в Чехословаччині, так і закордоном. Для іноземних дипломатів та журналістів було організовано синхронний переклад виступів учасників процесу на англійську, російську, французьку та німецьку мови.

Чеська громадськість у переважній більшості була налаштована проти Й. Тісо та виступала за винесення йому максимально суворого покарання. У Словаччині ставлення до процесу було більш диференційоване. Для одних словаків Й. Тісо був зрадником і військовим злочинцем, а для інших – залишався національним героєм, творцем Словацької держави [Марьина, 2005, с. 55]. Демократична партія, і перш за все представники її католицької течії, вимагали помилування Й. Тісо. На початку січня 1946 р. католицькі єпископи Словаччини надіслали СНР петицію на захист Й. Тісо. У ній говорилося, що вирок у справі президента матиме великий «вплив на ставлення словацького народу до оновленої Чехословацької республіки та її представників» [Memorandum..., s. 361]. Католицькі єпископи у документі висловлювали переконання в тому, що Й. Тісо завжди намагався діяти в інтересах словацького народу та у своїй діяльності керувався «благими намірами» [Memorandum..., s. 361].

Широку агітацію за помилування Й. Тісо розгорнуло людацьке підпілля та закордонні словаки. Так, наприклад, американські словаки надіслали СНР спеціальну телеграму в якій протестували проти судового процесу над президентом Словацької держави [Mikuš, 2002, s.192].

Головні звинувачення, які були пред'явлені Й. Тісо під час судового процесу можна звести до наступних: сепаратистська діяльність політика, яка привела до розпаду Чехословацької республіки; служба в інтересах нацистської Німеччини; ведення війни проти Польщі та СРСР; участь у придушенні Словацького національного повстання 1944 р.; злочини проти людяності, передусім депортація словацьких євреїв [Марьина, 2005, с. 55].

Учасники та свідки судового процесу відзначали, що Й. Тісо не визнавав своєї провини та не виявляв жодного жалю чи каяття з приводу масових вбивств словацьких євреїв. Він заявляв, що не знав про реальні цілі депортації євреїв зі Словаччини. На звинувачення у співпраці з Німеччиною, відповідав, що вона була вимушеною. До останньої хвилини процесу Й. Тісо позиціонував себе як національний герой.

Комуністи пильно стежили за перебігом судового процесу. При цьому їх партійна періодика висвітлювала його вкрай не об'єктивно. Наприклад, у їх газеті «Правда» наводилися лише ті факти, які свідчили провину Й. Тісо. Колишнього президента Словацької держави комуністична преса зображувала злочинцем, який заслуговує на смертну кару [Šytný, 2010, s. 281]. Натомість партійна періодика словацьких демократів намагалася об'єктивно висвітлювати перебіг процесу над Й. Тісо.

КПЧ планувала використати процес над Й. Тісо у своїй політичній боротьбі проти Демократичної партії. Розраховувала на те, що постать особи колишнього президента спровокує внутріпартійну кризу в лавах словацьких демократів та стане причиною їх занепаду [Barnovsky, 1992, s. 462]. Щоб не допустити цього, голова ДП Я. Урсніні був змушений сформулювати офіційну позицію партії по даному питанню. Було вирішено, що представники

Демократичної партії в СНР та уряді повинні голосувати за помилування колишнього президента [Rychlik, 1992, s. 242]. Представники ДП вважали, що страта Й. Тісо зробить з нього мученика й сприятиме поширенню серед словаків ненависті до чехів та зростанню популярності радикально налаштованих елементів [Šytný, 2010, s. 282].

Відзначимо, що представники Демократичної партії та вищі церковні ієрархи католицької церкви, допускаючи можливість винесення смертного вироку для Й. Тісо, не наважувалися відкрито організувати акції на підтримку в'язня та закликали його прихильників до розважливості.

Натомість представники людацького підпілля на початку березня 1947 р. закликали прибічників Й. Тісо надсилати йому на іменини 19 березня вітальні телеграми зі словами підтримки. Усього колишньому президенту було адресовано кілька тисяч вітальних листівок й телеграм, подекуди з провокаційним й антидержавним змістом [Archív ÚPN. Situácia na Slovensku...]. Крім того, 19 березня 1947 р. в Словаччині відбулася перша публічна акція на підтримку Й. Тісо. Кілька тисяч жінок з Пештян та навколишніх сіл в ранці провели спільну молитву за звільнення Й. Тісо. Після цього вони організовано рушили до районного уряду, де планували зустрітися з його очільником. Однак зустріч не відбулася, оскільки учасників акції було розігнано. Окремих осіб було заарештовано [Mikuš, 2002, s. 192].

У наступні дні подібні акції на підтримку Й. Тісо пройшли в Новому Месте над Вагом, Трнаві та інших містах й селах західної Словаччини [Archív ÚPN, f. А.П, 1 іč 14]. Серед учасників цих подій розповсюджувалися спеціальні листівки. Також мали місце колективні молитви вірників за звільнення Й. Тісо [Šytný, 2010, s. 283]. У ці дні чехословацькі правоохоронні органи намагалися діяти на випередження та не допустити масових акцій протесту. Їх особлива увага була прикута до бановського району, в якому Й. Тісо тривалий час виконував функції капелана та користувався великим авторитетом у місцевого населення.

Комуністи у подібних акціях на підтримку Й. Тісо вбачали прояви активізації реакційних сил, які намагаються вплинути на хід та вирок суду [Valent, 2016]. Однак були випадки, коли комуністи самі вдавалися до провокацій, щоб мати підстави для звинувачення політичних опонентів у підтримці ворогів держави. Через це, Демократична партія навіть була змушена видати спеціальний циркуляр, у якому застерігала своїх прибічників від участі у будь-яких акціях на підтримку Й. Тісо, заявляла про підтримку єдності чехословацької держави та засуджувала діяльність людацького підпілля [Šytný, 2010, s. 284].

15 квітня 1947 р. Народний суд визнав Й. Тісо винним за усіма головними пунктами звинувачення [Výpis z rozsudku...] 26] та виніс йому смертний вирок через повшання. Таке ж покарання очікувало на Ф. Дурчанського. Вирок для О. Маха, тридцять років за ґратами, було винесено через місяць.

Відзначимо, що згідно закону Й. Тісо міг отримати президентську амністію. І хоча Е. Бенеш

особисто вважав, що Й. Тісо заслуговує на смертну кару, як президент Чехословацької республіки був готовим із «міркувань гуманності» помилувати його при умові, що на це погодиться уряд [6, с.406]. З цього приводу він інформував голову уряду К. Готвальда, що підтримає будь-яке рішення кабінету міністрів стосовно справи Й. Тісо [Вовканич, 2000, с. 187]. Комуністи, заручившись підтримкою СРСР, наполягали на виконанні смертного вироку. Чеські політичні партії підтримували комуністів у цьому питанні. І тільки Демократична партія виступила за помилування та заміну смертного вироку довічним ув'язненням. Згодом, з урахуванням внутрішньо- і зовнішньополітичного резонансу, з подібною заявою виступила Чехословацька народна партія [Вовканич, 2000, с. 187].

Цікаво, що сенат Народного суду виступив проти амністії Й. Тісо, у той час як комісар юстиції І. Штефанік запропонував замінити смертний вирок довічним ув'язненням. 15 квітня 1947 р. він направив прохання про помилування Й. Тісо до керівництва СНР. 16 квітня 1947 р. на її позачерговому засіданні було вирішено направити прохання комісара юстиції центральному уряду, але без зазначення позиції самої СНР щодо цього питання. Для багатьох політиків це стало несподіванкою, оскільки словацькі демократи на чолі з Я. Леттріхом мали більшість в СНР (три проти п'яти) та могли прийняти потрібне їм рішення. Насправді, вони не наважилися стати на захист Й. Тісо через страх бути звинуваченими у підтримці ворогів держави та порушенні положень другої Празької угоди. На останньому акцентував увагу комуніст І. Горват [Barnovsky, 1992, s. 465].

16 квітня 1947 р. питання про помилування Й. Тісо стало предметом розгляду на спеціальній урядовій нараді [Rychlik, 1992, s. 249]. Прем'єр-міністр К. Готвальд виніс на обговорення членів уряду проєкт постанови, у якій зазначалося, що оскільки ні Народний суд, ні Президія СНР не підтримали помилування Й. Тісо, то й уряд не рекомендуватиме президенту дарувати йому амністію. Після озвучення проєкту постанови серед членів уряду розпочалися бурхливі дискусії. Показово, що ніхто із присутніх не ставив під сумнів провину Й. Тісо. Дискусія стосувалася іншого, як смерть колишнього президента Словацької держави вплине на суспільно-політичну ситуацію в Чехословацькій республіці. Наприклад, В. Широкий вважав, що смерть Й. Тісо посприяє єдності республіки. Натомість, Я. Урсіні вважав, що в інтересах держави буде помилувати в'язня. Під час голосування сімнадцять міністрів з лав комуністичної, соціал-демократичної та соціалістичної партій підтримали смертну кару колишньому президенту Словацької держави, і тільки шість політиків з лав Демократичної партії та Чехословацької народної партії виступили проти.

За результатами рішення уряду, президент Чехословацької республіки відхилив прохання про помилування Й. Тісо. У цьому не було нічого дивного, адже Е. Бенеш ще у роки Другої світової війни відкрито заявляв, що Й. Тісо обов'язково понесе

відповідальність за розвал першої республіки та втягнення словаків у війну [Beneš, 1946, s. 196–202]. Цікаво, що представник ДП Я. Леттріх намагався зателефонувати президенту та повідомити про політичні ризики для республіки, які несе смерть колишнього президента Словацької держави. Однак Е. Бенеш ухилився від телефонної розмови з ним [Syrný, 2010, s. 286].

18 квітня 1947 р. о 5.30 год. ранку Й. Тісо був повішений у дворі Палацу правосуддя у Братиславі. За інформацією ЗМІ, через сім хвилин після страти, лікар констатував його смерть. Поховали Й. Тісо на Мартинському кладовищі у Братиславі. Одним із небагатьох свідків поховання колишнього президента став священник Й. Сташо, який в 1940 – 1945 рр. був Секретарем апостольської Нунціатури в Братиславі.

Після страти Й. Тісо на адресу Демократичної партії стало лунає багато звинувачень у бездіяльності з вуст католицьких активістів, прихильників колишнього президента. Керівництво партії спробувало спростувати їх у статті «Як це було насправді?». У ній усю провину за страту Й. Тісо було покладено на чехословацьку владу. Цензура заборонила друк статті, а тому вона розповсюджувалася серед словаків нелегально [Syrný, 2010, s. 287]. Це дало підстави прем'єр-міністру К. Готвальду заявити, що Демократична партія «веде на Словацьчині кампанію, яка може вельми нашкодити інтересам республіки та цілісності держави» [Bernáth]. Навіть після смерті Й. Тісо протистояння між демократами й комуністами наростало.

Всупереч припущенням про можливі масові акції протесту проти страти Й. Тісо, словаки, навіть ті, які були не згодні з вироком суду, поводитися доволі стримано. Масових мітингів чи акцій протесту не було [Archív ÚPN, f. A.II, 1 ič 14]. Натомість мала місце спроба розповсюдження листівок на захист «безневинно страченого» Й. Тісо [Kogčec, J., 1994, s.54–55].

Своєрідною акцією прощання словаків з Й. Тісо можна вважати хресний хід з Братислави до Маріанки, який відбувся у неділю 11 травня 1947 р. [Letz, 2015, s. 376]. За різними підрахунками, участь у ньому взяло від 25 до 30 тисяч осіб [Letz, 2015, s. 379]. Представники державної служби безпеки пильно стежили за перебігом цієї акції. За їх інформацією, хресний хід мав характер демонстрації, учасники якої «йдуть молитися за страченого Й. Тісо» [Letz, 2015, s. 379]. Вірники, які йшли від єзуїтського костюлу, несли на чолі процесії великий дерев'яний хрест, який нібито колись освятив священник Й. Тісо. Планувалося, що цей хрест буде встановлений в Маріанці й символізуватиме пам'ятник Й. Тісо. Однак місцева влада заборонила це зробити, і дерев'яний хрест повернули до Братислави [Letz, 2015, s. 380].

У словацькій історіографії хресний хід з Братислави до Маріанки трактують по-різному. Наприклад, К. Чулен вважає його «ходом за Й.Тісо» [Čulen, 1992, s. 529]. Натомість історик Р. Летц дотримується думки, що це була релігійна маніфестація, яка мала не меті продемонструвати

право словаків «відкрито голоситися до католицької церкви», попри пануючі в чехословацькій державі атеїстичні настрої [Letz, 2015, s. 382].

Французький консул в Братиславі Е. Манах в листі, адресованому французькому послу в Празі, ситуацію в Словаччині у ці дні описував наступним чином: «Минали дні, шок (від страти Й. Тісо – автор) змінився на глибокі емоційні переживання, які проявилися у формі релігійних обрядів. Словацькі костюли ніколи не мали такого напливу віруючих...» [Petruf, 2003, s. 626]. Іншими словами, саме католицька церква стала центром єднання словаків, незадоволених стратою Й. Тісо та діями чехословацької влади.

Комунисти розцінювали страту Й. Тісо, як удар по словацькій реакції. І це при тому, що один з їх лідерів Г. Гусак вважав, що «процес над Тісо непопулярний серед народу, і що страта Тісо навряд чи зміцнить позиції компартії в масах» [Мар'яна, 2013, с. 406]. Й справді, процес над Й. Тісо не привів ні до суттєвого зростання популярності комуністичної партії серед словаків, ні до покращення чесько-словацьких відносин в державі. Натомість комуністам вдалося вдало використати його у боротьбі проти своїх політичних опонентів, передусім словацьких демократів.

Висновки. Судовий процес над Й. Тісо в грудні 1946 р. – квітні 1947 р. викликав неабиякий резонанс в Чехословаччині, оскільки викрив комплекс існуючих в чесько-словацьких відносинах проблем та протиріч, а також загострив політичну боротьбу в Словаччині, передусім між Комуністичною та Демократичною партіями. Суд над Й. Тісо став лакмусовим папірцем, що розділив словацьке суспільство на два табори: для одних він був зрадником та військовим злочинцем, а для інших, переважно католиків за віросповіданням, залишався національним героєм. Смертний вирок Й. Тісо відповідав інтересам чехословацької влади, оскільки в його особі засуджувався не лише президент самопроголошеної Словацької держави, але й людацтво з його ідеями незалежності Словаччини в цілому. Судовий процес над Й. Тісо послабив позиції Демократичної партії на політичній сцені країни, чим у подальшому досить вдало скористалися комунисти на шляху до монополії влади в Чехословаччині. Перспективи для наступних наукових досліджень полягають у детальному вивченні усіх аспектів протистояння комуністів та демократів в 1946 – 1947 рр., а не лише фактору людацтва в обличчі президента Словацької держави Й. Тісо.

Список використаних джерел

- Archív Ústavu pamäti národa (ÚPN). Fond A. Ústredné útvary štátnych a bezpečnostných orgánov. II. Fondy ústredných útvarov unitárneho štátu 1945 – 1969. 1 ič 13. Kapitulačný akt slovenskej utečeneckej vlády, Kremšmünster, Rakúsko 8. 5. 1945.
- Archív ÚPN. Fond A. Ústredné útvary štátnych a bezpečnostných orgánov. II. Fondy ústredných útvarov unitárneho štátu 1945 – 1969. 1 ič 14. Situácia na Slovensku – material spracovaný v r. 1947 – 1948.
- Barnovsky, M., 1992. Politicke súvislosti sudneho procesu s Dr. J. Tisom a spol., *Historicky časopis*, č. 4, s. 457–472.
- Barnovský, M., 1993. *Na ceste k monopolu moci. Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*, Bratislava: Archa, 248 s.
- Beneš, E., 1946. *Šest' let exilu a druhe světové války*, Praha, 496 s.
- Bernáth, V. Retribučný proces na Slovensku (60 rokov po procese) [Online]. Доступно: <https://legacy.blisty.cz/art/35388.html> (дата звернення: 12.07.2019).
- Čulen, K., 1992. *Po Svatoplukovi druha naša hlava. Život dr. Jozefa Tisu*, Partizánske: Garmond, 545 s.
- Kamenec, I., 1998. *Tragédia politika, kňaza a človeka: (Dr. Jozef Tiso 1887 – 1947)*, Bratislava: Archa, 148 s.
- Korček, J., 1994. Modifikácie režimu Slovenskej republiky, *Slovensko na konci Druhej svetovej vojny (stav, východiska a perspektivy)* / editori V. Bystrický, S. Fano, Bratislava, s. 21–34.
- Lacko, M., 2019. Tiso v podzemí a u politických väzňov po roku 1945, *Dr. Jozef Tiso v pamäti národa. Zborník z konferencie v Rajci 12.10.2017*, Partizánske, s. 41–64.
- Letz, R., 2015. Katolicke Slovensko putuje. Roky 1945 – 1948 ako roky púťi, *Roky prelomu. Slovensko v rokoch 1945 – 1948*, Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, s. 362–403.
- Memorandum slovenských biskupov v záležitosti Dr. Jozefa Tisa predložené Predsedníctvu SNR 8.januára 1946, *Mikuš J. Slovensko v dráme Europy*, Martin: Matica slovenská, s. 360–362.
- Mikuš, J., 2002. *Slovenko v drame Europy*, Martin: Matica slovenska, 403 s.
- Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 33 zo dňa 15. mája 1945 o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва, *Sbierka nariadení Slovenskej národnej rade*. Ročník 1945. Čiastka 11, vydaná 18. júna 1945, s. 81–94.
- Petruf, P., 2003. *Politicke vzťahy medzi Francúzskom a Československom a Francúzskom a Slovenskom (1939 – 1948)*, Martin: Matica slovenská, 818 s.
- Rychlik, J., 1992. Z neznamých pamäti Jana Ursinyho, *Historicky časopis*, č. 2, s. 240–252.
- Syrný, M., 2010. *Slovenskí demokrati '44-48. Kapitoly z dejin Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944-1948*, Banská Bystrica, 404 s.
- Tiso, J., 1994. *Slovenský biografický slovník VI T – Ž*, Martin: Matica slovenská, s. 74–76.
- Valent, J., 2016. Predstavitelia ľudáckeho režimu pred Národným súdom, *Historická revue*, č. 3. [Online]. Доступно: <http://www.historickarevue.com/clanok/tiso-a-spol>.
- Výpis z rozsudku spracovaný obhajcom E. Žabkayom Spracované podľa knihy Proces s dr. J. Tisom - Spomienky obžalobcu Antona Rašlu a obhajcu Ernesta Žabkaya vydanaj Tatrapresom, 1990. [Online]. Доступно: <http://karolveres.szm.com/DEJ/pramene/procesza3.htm> (дата звернення: 12.07.2019).
- Боровець, І., 2011. Суспільно-політична криза у Словацькій державі (друга половина 1943 – серпень 1944 рр.), *Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи: збірник наукових праць*, 2, с. 138–155.

- Боровець, І., 2012. *Словацька держава 1939 – 1945 рр.: історична генеза та особливості розвитку*, Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 352 с.
- Вовканич, І., 2000. *Чехословацьчина в 1945 – 1948 роках: Нарис історії перехідного періоду*, Ужгород: Вид-во В. Падяка, 352 с.
- Кріль, М., 2007. Словацький національно-визвольний рух у 1945 – 1947 рр.: основні форми і напрями, *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, 18, Ужгород, с. 108–113.
- Мар'яна, В., 2005. Через «народную демократію» к соціалізму. 1945 – 1948 гг., *Чехия и Словакия в XX веке: [Очерки истории]*. В 2-х кн., кн. 2, Москва, с. 6–88.
- Мар'яна, В., 2013. *Второй президент Чехословакии Эдвард Бенеш: политик и человек. 1884 – 1948*, Москва: Индрик, 488 с.

References

- Archív Ústavu pamäti národa (ÚPN). Fond A. Ústredné útvary štátnych a bezpečnostných orgánov. II. Fondy ústredných útvarov unitárneho štátu 1945 – 1969. 1 ič 13. Kapitulačný akt slovenskej utečeneckej vlády, Kremšmünster, Rakúsko 8. 5. 1945. [in Slovakian].
- Archív ÚPN. Fond A. Ústredné útvary štátnych a bezpečnostných orgánov. II. Fondy ústredných útvarov unitárneho štátu 1945 – 1969. 1 ič 14. Situácia na Slovensku – material spracovaný v r. 1947 – 1948. [in Slovakian].
- Barnovsky, M., 1992. Politicke súvislosti sudneho procesu s Dr. J. Tisom a spol., *Historicky časopis*, č. 4, s. 457–472. [in Slovakian].
- Barnovský, M., 1993. *Na ceste k monopolu moci. Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*, Bratislava: Archa, 248 s. [in Slovakian].
- Beneš, E., 1946. *Šest' let exilu a druhe světové valky*, Praha, 496 s [in Czech].
- Bernáth, V. Retribučný proces na Slovensku (60 rokov po procese) Rezhym dostupy: <https://legacy.blisty.cz/art/35388.html> (data zvernennia: 12.07.2019) [in Slovakian].
- Borovets, I., 2011. Suspilno-politychna kryza u Slovatskii derzhavi (druha polovyna 1943 – serpen 1944 rr.) [Socio-political crisis in the Slovak state (second half of 1943 – August 1944)], *Problemy istorii krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy: zbirnyk naukovykh prats*, 2, s. 138–155. [in Ukrainian].
- Borovets, I., 2012. Slovenska derzhava 1939 – 1945 rr.: istorychna geneza ta osoblyvosti rozvytku [The Slovak State 1939 – 1945: Historical Genesis and Peculiarities of Development], Kamianets-Podilskyi: PP «Medobory-2006», 352 s. [in Ukrainian].
- Čulen, K., 1992. Po Svatoplukovi druha naša hlava. Život dr. Jozefa Tisu, Partizánske: Garmond, 545 s. [in Slovakian].
- Kamenec, I., 1998. Tragédia politika, kňaza a človeka: (Dr. Jozef Tiso 1887 – 1947), Bratislava: Archa, 148 s. [in Slovakian].
- Korček, J., 1994. Modifikácie režimu Slovenskej republiky, *Slovensko na konci Druhej svetovej vojny (stav, vychodiska a perspektivy)* / editori V. Bystricky, S. Fano. Bratislava, s. 21–34 [in Slovakian].
- Kril, M., 2007. Slovatskyi natsionalno-vyzvolnyi rukh u 1945 – 1947 rr.: osnovni formy i napriamy [Slovak National Liberation Movement in 1945 – 1947: Basic Forms and Directions], *Naukovy visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Istoriia*, 18, Uzhhorod, s. 108–113 [in Ukrainian].
- Lacko, M., 2019. Tiso v podzemí a u politických väzňov po roku 1945, *Dr. Jozef Tiso v pamäti národa. Zborník z konferencie v Rajci 12.10.2017*, Partizánske, s. 41–64. [in Slovakian].
- Letz, R., 2015. Katolicke Slovensko putuje. Roky 1945 – 1948 ako roky púti, *Roky prelomu. Slovensko v rokoch 1945 – 1948*, Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, s. 362–403. [in Slovakian].
- Maryna, V., 2005. Cherez «narodniuu demokratiiu» k sotsyalizmu. 1945 – 1948 hh [Through “popular democracy” to socialism. 1945 – 1948], *Chekhyia y Slovakiya v XX veke: [Ocherky ystoryi]*. V 2-kh kn., kn. 2, Moskva, s. 6–88 [in Russian].
- Maryna, V., 2013. *Vtoroi prezident Chekhoslovakyy Edvard Benesh polytyk y chelovek. 1884 – 1948* [Second President of Czechoslovakia Edward Benes: politician and man. 1884 – 1948], Moskva: Yndryk, 488 s. [in Russian].
- Memorandum slovenských biskupov v záležitosti Dr. Jozefa Tisa predložené Predsedníctvu SNR 8.januára 1946. Mikuš J. Slovensko v dráme Europy, Martin: Matica slovenská, s. 360–362. [in Slovakian].
- Mikuš, J., 2002. *Slovenko v drame Europy*, Martin: Matica slovenska, 403 s. [in Slovakian].
- Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 33 zo dňa 15. mája 1945 o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva. Sberka nariadení Slovenskej národnej rade. Ročník 1945. Čiastka 11, vydaná 18. júna 1945, s. 81–94. [in Slovakian].
- Petruf, P., 2003. *Politické vzťahy medzi Francúzskom a Československom a Francúzskom a Slovenskom (1939 – 1948)*, Martin: Matica slovenská, 818 s. [in Slovakian].
- Rychlik, J., 1992. Z neznámych pamäti Jana Ursinyho, *Historicky časopis*, č. 2, s. 240–252 [in Slovakian].
- Symý, M., 2010. *Slovenská demokracia 44-48. Kapitoly z dejin Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944 –1948*, Banská Bystrica, 404 s. [in Slovakian].
- Tiso, J., 1994. *Slovenský biografický slovník VI T – Ž*, Martin: Matica slovenská, s. 74–76 [in Slovakian].
- Valent, J., 2016. Predstavitelia ľudáckeho režimu pred Národným súdom, *Historická revue*, č. 3. Rezhym dostupy: <http://www.historickarevue.com/clanok/tiso-a-spol>. (data zvernennia: 12.07.2019) [in Slovakian].
- Vovkanych, I., 2000. *Chekhoslovachyina v 1945 – 1948 rokakh: Narys istorii perekhidnogo period* [Czechoslovakia in 1945 – 1948: An Outline of the History of the Transition Period], Uzhhorod: Vyd-vo V. Padiaka, 352 s. [in Ukrainian].
- Výpis z rozsudku spracovaný obhajcom E. Žabkayom Spracované podľa knihy Proces s dr. J. Tisom - Spomienky obžalobcu Antona Rašlu a obhajcu Ernesta Žabkaya vydané Tatrapresom 1990. Rezhym dostupy: <http://karolveres.szm.com/DEJ/pramene/procesza3.htm>. (data zvernennia: 12.07.2019) [in Slovakian].

SUMMARY

JUDICIAL PROCEEDINGS ON JOZEF TISO AND ITS INFLUENCE ON SOCIAL AND POLITICAL LIFE IN CZECHOSLOVAKIA 1946 – 1947

Ihor Shnitser

Candidate of History, Docent, Head of the Department of Modern History of Ukraine and Foreign Countries
SHEE «Uzhhorod National University»

The purpose of the study was to investigate the trial on Jozef Tiso and to reveal its influence on the socio-political life in Slovakia in 1946 – 1947. The methodology of the study is based on the general scientific principles of historicism, objectivity, systemic approach, investigation of events, in particular, their occurrence and development, interconnection, interdependence, and complexity. The implementation of these principles has made it possible to avoid inconsistency, precision, isolation from the objective historical process during the study. The scientific novelty lies in the fact that the author highlights the impact of the trial on former President of the Slovak state J. Tiso on the intensification of the political struggle in the state, the attitude of the public and the Catholic Church to these events. Conclusion. The trial on J. Tiso in December 1946 – April 1947 became an important event in the life of the Slovak society. It has exposed a complex of problems and contradictions existing in the Czech-Slovak relations, as well as exacerbated the political struggle in Slovakia, primarily between the Communist and the Democratic parties. The trial on J. Tiso was a litmus testament that divided the Slovakian society into two camps: for some, he was a traitor and a military criminal, and for others, mainly Catholics by religion, he remained a national hero. J. Tiso's death sentence corresponded to the interests of the Czechoslovak government, since in his person not only the president of the self-proclaimed Slovak state was condemned, but also the humanity with his ideas of the independence of Slovakia as a whole. The trial on J. Tiso weakened the position of the Democratic Party on the political scene of the state, which the communists used quite successfully on the way to the monopoly of power in Czechoslovakia.

Keywords: Czechoslovakia, Slovak society, Jozef Tiso, judicial proceedings, Democratic Party, Communist Party.